

MŰHELY

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

MEGJEGYZÉS A MAGYAROK TAKTIKÁJÁRÓL A MERSEBURGI CSATÁBAN

„A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai” című méltán nagy sikerű forrásgyűjtemény változatlan szövegű újabb kiadása kínál alkalmat egy látszólag megkésett megjegyzés megírására.¹ A válogatás erényeit és méltatását ezúttal nem érezzük szükségesnek megismételni, a kötet szövegfordításainak és jegyzeteinek színvonalát az első kiadás óta eltelt több mint egy évtized igazolta, történeti szakmunkák forrásfordításainak megbízható kútfejévé vált. Jelen sorainkkal Widukindnak „A szászok története” című művében a merseburgi csatára (933) vonatkozó néhány sora értelmezésére szeretnénk kitérni.²

Amíg az augsburgi ütközet a X. század egyik legrészletesebben leírt csatája, addig a merseburgi ütközetre vonatkozó ismereteink igen szűkösek. Gyakorlatilag Liudprand „Antapodosis” c. művére és Widukind említett híradására támaszkodhatunk. Mindez a fordítás pontosságának a jelentőségét csak növeli. A kérdéses részlet a következő: „Rex vero veritus est, quemadmodum evenit, ut hostes viso milite armato fugae statim indulsissent; misit legionem Thuringorum cum raro milite armato, ut inermes prosequerentur et usque ad exercitum protraherentur. Actumque est ita; sed nichilominus videntes exercitum armatum fugerunt...” Horváth János fordítása szerint: „A király pedig attól tartott — ami be is következett —, hogy az ellenség a nehézfegyveres katonaság láttán azonnal a megfutamodást választja. Küldte tehát a thüringiaiak egy hadtestét kevés számú nehéz fegyverzetű katonasággal, hogy a nehéz fegyverzet nélküli ellenséget vegye üldözőbe, és terelje a hadsereg felé. És így is történt. Mindamellet amikor meglátták a nehéz fegyverzetű hadsereget, megfutamodtak...” Horváth János fordítása nyelvtanilag korrekt, egy ponton azonban tartalmilag nem helytálló.

A szövegrészlet homályos értelmezése, illetve félreértése hosszú múltra tekinthet vissza. Már Horváth Jenő magyar hadi krónikájában úgy fogalmazott, hogy a „magyarok most szokott harcozi módjuk szerint hátrálni kezdtek, azon szándékkal, hogy a majd rendületlenül üldöző ellenség ellen hirtelen visszafordulva, azt megsemmisítik... A tervszerű hátrálás ennek folytán megfutamodássá változott...”³

Breit József hadtörténetében a Widukind-szöveg lényegét helyesen értette: „A könnyű fegyverzetű, nagyobbára páncél nélküli thüringiaiakat Henrik cselvetés és

1 3. kiad. (Sajtó alá rendezte Győrffy György) Budapest, 1986. 355 o. (Nemzeti Könyvtár)

2 A csatára L. Lintzel, Martin: Die Schlacht von Riade und die Anfänge des deutschen Staates. In: Ausgewählte Schriften. Bd. II. Berlin, 1961. 91—111. o.; Schmutzer, Jürgen: Zum Jahrestag der Schlacht bei Riade 933. In: *Mittelaltargeschichte*, 1933. Nr. 1. 97—99. o. Összefoglalóan irodalommal Gebhardt, Bruno: Handbuch der deutschen Geschichte. Bd. I. Stuttgart, 1959. 172. o. A vonatkozó Widukind-szöveg helyi kiadása (1. könyv 38. fejezet) MGH SS Bd. III. (Ed. Georg Heinrich Pertz). 1839. 435. o. és Gombos F. Albin: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. III. k. Bp., 1935. 2662. o. Újabb Paul Hirsch és Hans—Eberhard Lohmann kiadása (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, Bd. LX. 1935.)

3 Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. Bp., 1895. 23. o. Hasonlóképpen Markó Árpád: Magyarország hadtörténete. Bp., 1943. 13. o.

félrevezetés céljából azzal a paranccsal küldte előre, hogy azok a magyarokat lehetőleg alkalmatlan (t. i. a magyarokra nézve — V. L.) irányban magukra csalják.” Majd a főserével való találkozás kapcsán szól a magyarok színlelt futásáról, és látván a németek rendezett harcsorait, meneküléséről.⁴ Sajátos módon leírásának csak második része kapott helyet az új magyar történeti szintézis első kötetében⁵ és a Magyarország hadtörténete című műben.⁶

Ezzel szemben értelmezésünk szerint az „inermis” jelző (eredeti jelentése fegyvertelen) a thüringiaiakra vonatkozik. Ebben az értelemben, szembeállítva a százszok nehéz fegyverzetű katonaságával („miles armatus, miles equestri proelio probatus”), tulajdonképpen a „cum raro milite armato” félmondatot értelmezi tovább. A félreértés végső forrása a „sequi” ige deponens voltában keresendő. Fordításunk a következő: „A király félt attól — amiképpen az történt is —, hogy az ellenség a nehéz fegyverzetű katonaság láttára rögtön futásnak ered. Ezért elküldte a thüringiai légiót csekély létszámú nehéz fegyverzetű katonával, hogy a győnge seregrészt vegyék üldözőbe a magyarok és egészen a derékhadig el lehessen őket csalogatni. Így is történt (t. i. a thüringiai légió végrehajtotta feladatát — V. L.), de mindazonáltal a magyarok, megpillantván a felfegyverzett sereget, elfutottak.” A magyarok sikeres menekülése igazolja, hogy bekerítésükről szó sem volt.

Érdeemes megfigyelni a modern idegen nyelvű Widukind-fordításokat. A Reinhold Schottin és Wilhelm Wattenbach-féle fordításban az „inermis” és a „sequi” értelmezése helyes: „So sandte er (t. i. Henrik — V. L.) ein Fähnlein Thüringer mit nur wenig Rittern, damit jene die leicht bewaffneten verfolgten und bis ans Heer herangelockt werden möchten.”⁷ Ettől lényegileg az átdolgozott 1971. évi német fordítás sem tér el. Az 1981. évi fordítás a „jene” vonatkozó névmás helyett már az egyértelműbb és világosabb „ellenség” (Feind) szót használja.⁸ G. E. Szancsuk orosz fordítása is a mi felfogásunk szerinti értelmezést nyújtja: „отряд Тюрингов, вооруженные котурих бую недознаточнум, sz tem, cstobü (vragi) sztali preszleodovat’ etih postei bezoruzsnüh voinov...”⁹

Ugyanakkor a német történeti irodalom is a mi felfogásunkat követi. Így Rudolf Lüttich, amikor a németek látszatmeneküléséről ír: „Der leicht bewaffnete thüringische Heerbann sollte den Kampf eröffnen..., durch eine Scheinflucht die unga-

4 *Breit József*: A magyar nemzet hadtörténelme. Bp., 1929. I. k. 2. rész 59—60. o.

5 Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Bp., 1984. 669. o. (A vonatkozó rész *Győrffy György* munkája): „a magyar hadicsellel számító új német taktika itt is bevált, a magyarok az első támadásra megfutottak.”

6 Magyarország hadtörténete. I. k. Bp., 1984. 24. o. (A vonatkozó részt *Borosy András* írta).

7 Az általunk vizsgált szöveghely Widukind forráshasználata szempontjából is érdekes. *Lorenz Weirichnek* a szakma által kedvező fogadtatásban részesített tanulmánya Widukind forrásairól nem kis mértékben módosította a korábbi képet (Tradition und Individualität in den Quellen zur Lechfeldschlacht 955. Deutsches Archiv 27., 1971. 291—314. o.). *Maz Manitius* kézikönyvében (Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Bd. I. München, 1911. 714—717. o.), valamint *Rudolf Köpke* (Widukind v. Korvei, Berlin, 1867.) és *Helmut Beumann* (Widukind v. Korvei. Untersuchungen zur Geschichtsschreibung und Ideengeschichte des 10 Jhs. Weimar, 1950.) elsősorban a klasszikus szerzők, mindenekelőtt Sallustius hatásának kimutatására törekedtek. Weirich felhívta a figyelmet arra, hogy a mű fordulópontjain a klasszikusok mellett ótestamentumi kifejezésbeli és gondolati párhuzamok fedezhetők fel. Mint bizonyította, az augsburgi csatát is biblikus kifejezésekkel interpretálta, párhuzamot sugallva a németek győzelme és a választott népek kimutatott isteni segítség között.

Ezek alapján nem tekinthető véltelennek, hogy Józsué könyvében (8;6), hasonló helyzetben, mint a merseburgi csatánál, egy mondatban fordul elő a „sequi” és a „protrahere” ige. Itt az Úr tanácsol egy hasonló hadicselt Józsuénak, amit Józsué a katonáinak részletez: „...Cumque exierit contra nos, sicut ante fecimus, fugiemus, et terga vertemus: donec persequentes ab urbe longius protrahantur; putabunt enim nos fugere sicut prius. Nobis ergo fugientibus et illis persequentibus, consurgitis de insidiis et vastabitis civitatem...” (...amikor Ai lakói kivonulnak ellenünk, mint első alkalommal, megfutamodunk előttük. Akkor üldözőbe vesznek bennünket s messze csalhatjuk őket a várostól. Azt fogják majd mondani: Menekülnek előttünk, mint első alkalommal! Miközben tehát mi menekülünk és ők üldöznek, induljatok el leshelyetekről s foglaljátok el a várost... — 1982. IV. kiad. ford.) A mondatban egyértelmű a „protrahere”, „csalogat” érteleme (l. még Prov. 7:21). Józsué könyvéből a bibliailusztrátorok is gyakran választottak témát. Így például Ai város bevételét többször ábrázolták. V. ö. *Oakeshott, R. Ewart*: The Archeology of Weapons. Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry. London, 1960. 11. a. kép. Összefoglalóan: Lexikon der christlichen Ikonographie. Hrsg. v. Engelbert Kirschbaum. Bd. 2. Rom-Freiburg, 1970. 442. o.

Az idézett német kiadás: Die Geschichtsschreiber der deutscher Vorzeit. Leipzig, 1891². 46. o.

8 Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit. (Neub. v. *Reinhold Rau-Albert Bauer*) Darmstadt, 1971. 77. o.; legutolsó fordítása: *Ekkehart Rotler — Bernd Schneidmüller*, Stuttgart, 1981. 93. o.

9 *Widukind Kortejszkij*: Dejanija Szakszov. Moszkva, 1975. 150. o.

rische Reiter an den Kern des Heeres heranlocken.”¹⁰ Ezek alapján határozottan állíthatjuk, hogy nem a magyar sereg kezdett látszatmenekülést, hanem a gyengén felszerelt thüringiai légió. A német sereg magasabb szintű fegyverzetéhez így egy sikeresen végrehajtott taktikai hadmozdulat társult, amik együttvéve a csata kimenetelét is eldöntötték.

Mindezek alapján a merseburgi ütközet taktikai értékelése pontosítható, az eredeti latin nyelvű leírás értelme pedig helyreállítható.

¹⁰ *Lüttich, Rudolf*: Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert. Berlin, 1910. (Historische Studien, Heft 84.) 81. o. Vele egyezően ír *Waltz, Georg*: Jahrbücher des Deutschen Reichs unter der Herrschaft König Heinrichs I. Berlin, 1837. 111. o. és *Fabarius*: Die Schlacht bei Riade. In: Neue Mitteilungen des Thür. — Sächs. Geschichts- und Altertumsvereins 19/1896/15. o.